

4. Гроть О., Сікаленко О. Оцінювання експортного потенціалу підприємства. Галицький економічний вісник. 2021. Том 73. № 6. С. 115-122. DOI https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.06.115.
5. Частка ЄС в українському експорті досягла 66%. URL: <https://www.qdpro.com.ua/uk/news/chastka-ies-v-ukrayinskomu-eksporti-dosyagla-66#:~:text=%20>.
6. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
7. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text/
8. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelo-ekonomichne-spirovitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes>.

Лисенко Алла Миколаївна

Кандидат економічних наук, доцент

ORCID: 0000-0001-8193-4267

Центральноукраїнський національний технічний університет

3.4. Аграрний сектор економіки України у воєнний час: аналіз ключових тенденцій та парадигма розвитку

У рамках даного дослідження проведено аналіз ключових тенденцій та обґрунтовано парадигму розвитку аграрного сектору України у воєнний час. Автор акцентує увагу на проблемних аспектах функціонування галузі сільського господарства. Важливе значення приділяється дослідженню парадигми розвитку аграрного сектору економіки України. Ключові слова: аграрний сектор, аналіз, військовий стан, економіка, парадигма, тенденції розвитку.

Актуальність дослідження. Сільське господарство – важлива галузь національної економіки України, на частку якого припадає більше 12 % капітальних інвестицій, понад 5% вартості основних засобів та більше 9% створеної доданої вартості [1, с. 18-20]. Аграрний сектор забезпечує внутрішні потреби держави у продовольстві, а також переробну промисловість необхідною сировиною. Крім того, сільське господарство є важливою експортно-орієнтованою галуззю. Так, у 2022 р. питома вага продуктів рослинного та тваринного походження у загальному обсязі вартості експортованих товарів становила, відповідно, 30,5 та 3,3%, у 2023 р. – 32,4 та 3,8%, а в січні-травні 2024 р. – 34,5 та 3,8% [2]. Проте з початку українсько-російської війни сільськогосподарські товаровиробники зазнали суттєвих втрат у вигляді зруйнованих територій, знищених врожаїв та ресурсного потенціалу. Змінилася регіональна структура аграрного виробництва. Крім того, аграрні формування втратили можливість вільного експорту вирощеної продукції, а отже й отримання за рахунок цього значних доходів. У таких умовах проведення аналізу ключових тенденцій та дослідження парадигми розвитку аграрного сектору економіки України є актуальною проблемою, яка потребує всебічного розгляду й детального вивчення.

Огляд літературних джерел. Окреслена проблематика досліджується у провідних науково-дослідницьких установах, а також представниками закладів вищої освіти, широко висвітлюється науковцями у відповідних публікаціях.

Так, вагомим є внесок у дослідження впливу війни на розвиток українського сільського господарства представників Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки». Зокрема, Козак О. А., Грищенко О. Ю., Пугачов В. М. дослідили особливості організації та розвитку торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та ЄС в умовах військового стану [3]. Жук В. М., Бездушна Ю. С., Попко Є. Ю. розробили методичні рекомендації з фіксації й визначення непрямих збитків, а також з фіксування прямої шкоди, завданої аграрним підприємствам внаслідок збройної агресії [4, 5]. Лупенко Ю. О., Нечипоренко О. М., Пугачов М. І. приділили значну увагу дослідженню проблем розвитку аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного стану, а також розробці шляхів повоєнного відновлення сільського господарства України [6]. Малік М. Й., Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г. дослідили розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та особливості повоєнної відбудови аграрної економіки [7].

Представники Київської школи економіки (KSE Institute), президентом якої є Т. С. Милованов, приділили значну увагу огляду збитків та втрат в АПК, дослідженню основних аспектів продовольчої безпеки та політики, прогнозування розвитку аграрних ринків [8]. Науковці Інституту стратегічних досліджень Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М. та ін. оцінили перспективи стійкого розвитку аграрної сфери в умовах війни та повоєнного відновлення [9]. Казьмір Л.П., науковий співробітник ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», присвятив свою увагу вивченню сучасних парадигм розвитку регіональних агропродовольчих систем [10].

Значний внесок у дослідження проблем функціонування аграрного сектору економіки та сучасних парадигм розвитку агропродовольчих систем внесли й представники університетських спільнот. Серед них – Костецький Я. І., професор Західноукраїнського національного університету [11], науковці Національного університету біоресурсів і природокористування України Вдовенко Н. М., Хижняк Ю. А. [12], Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. [13], інші представники університетських спільнот.

Водночас, проблеми розвитку аграрного сектору економіки України є багатограними, а отже потребують детального всебічного вивчення.

Мета дослідження. Дане дослідження спрямоване на проведення аналізу ключових тенденцій функціонування сільського господарства у воєнний час у контексті прояву характерних ознак та особливостей сучасної парадигми розвитку аграрного сектору економіки України.

Основний матеріал. Починаючи з 2022 р. в Україні дещо змінилася регіональна структура агробізнесу за рахунок окупації територій, а також деякого розширення зони ведення бойових дій, скоротилися обсяги виробництва за видами сільськогосподарської продукції. Так, у 2022 р. порівняно з 2020 та 2021 рр. обсяги виробництва сільськогосподарської продукції (за вартістю у цінах 2016 р.) у господарствах усіх категорій скоротилися по Україні, відповідно, в 1,1 та 1,3 рази, у тому числі у Донецькій області – в 3,5 та 3,8, у Запорізькій – в 3,4 та 4,0, у Луганській – в 3,1 та 4,1, у Харківській – в 2,3 та 2,2, у Херсонській – в 17,9 та 20,4 разів [1, с. 38].

Для оцінки змін регіональної структури агробізнесу в господарствах усіх категорій України у 2020-2022 рр. будемо табл. 1.

Таблиця 1

Регіональна структура виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах усіх категорій України у 2020-2022 рр.*

Області	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	виробництво продукції с/г у постійних цінах 2016 р., млн. грн.	% до підсумку	виробництво продукції с/г у постійних цінах 2016 р., млн. грн.	% до підсумку	виробництво продукції с/г у постійних цінах 2016 р., млн. грн.	% до підсумку
Україна - всього	612121,5	100	712566,3	100	534380,3	100
Вінницька	48688,6	7,95	59467,8	8,35	48597,0	9,09
Волинська	16610,4	2,71	17078,4	2,40	16564,8	3,10
Дніпропетровська	36393,3	5,95	44500,7	6,25	35992,7	6,74
Донецька	19400,5	3,17	20953,5	2,94	5546,8	1,04
Житомирська	26072,1	4,26	29256,4	4,11	24440,6	4,57
Закарпатська	8552,3	1,40	7856,5	1,10	7898,3	1,48
Запорізька	23997,9	3,92	28175,7	3,95	7063,8	1,32
Івано-Франківська	13767,3	2,25	14527,2	2,04	14251,5	2,67
Київська	34252,7	5,60	40757,9	5,72	32270,8	6,04
Кіровоградська	25381,1	4,15	37138,5	5,21	32124,6	6,01
Луганська	12802,0	2,09	13745,1	1,93	4090,7	0,77
Львівська	24007,2	3,92	25833,9	3,63	26712,6	5,00
Миколаївська	19778,0	3,23	29066,9	4,08	16334,4	3,06
Одеська	17240,3	2,82	33106,4	4,65	22684,6	4,25
Полтавська	38625,1	6,31	42319,3	5,94	42205,2	7,90
Рівненська	17260,2	2,82	17598,1	2,47	16854,5	3,15
Сумська	31291,6	5,11	28199,7	3,96	26427,4	4,95
Тернопільська	24254,8	3,96	27499,3	3,86	26217,8	4,91
Харківська	37700,8	6,16	37048,9	5,20	16366,9	3,06
Херсонська	27024,1	4,41	30771,6	4,32	1508,6	0,28
Хмельницька	34979,2	5,71	39751,8	5,58	35710,8	6,68
Черкаська	31698,3	5,18	42765,8	6,00	37333,1	6,99
Чернівецька	10225,3	1,67	11170,6	1,57	10263,1	1,92
Чернігівська	32118,4	5,25	33976,3	4,77	26919,7	5,04

* побудовано автором за даними [1, с. 38].

Для дослідження структурних змін у обсягах виробництва сільськогосподарської продукції господарствами усіх категорій у 2020 та 2022 рр. будемо рис. 1 та рис. 2.

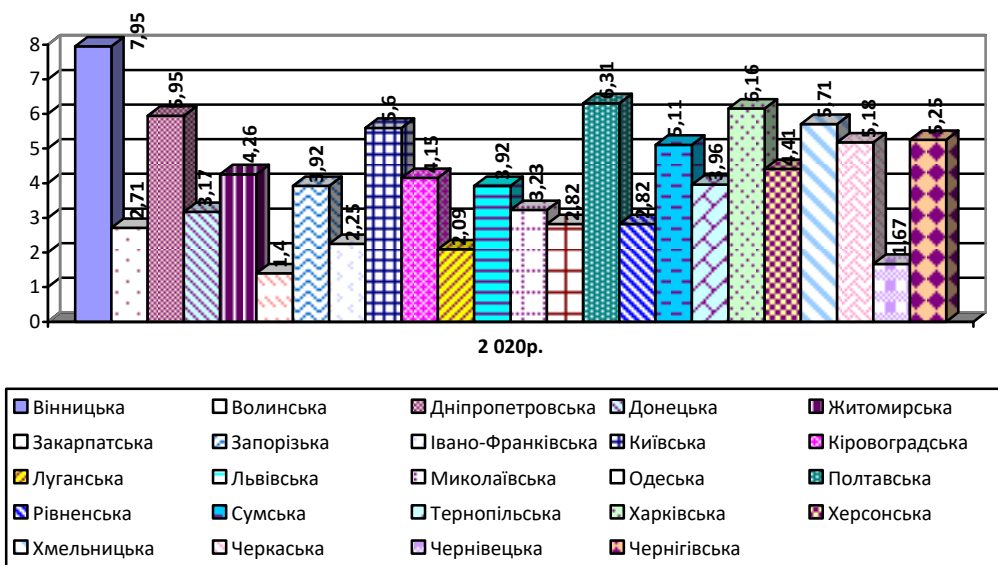

Рис. 1. Питома вага областей України у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції господарствами усіх категорій за 2020 р., %
* побудовано автором за даними [1, с. 38].

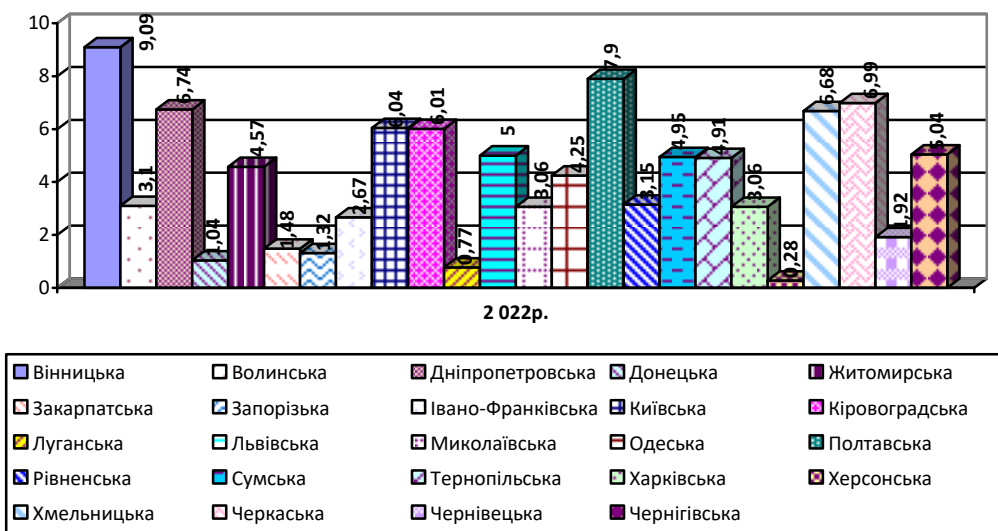

Рис. 2. Питома вага областей України у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції господарствами усіх категорій за 2022 р., %
* побудовано автором за даними [1, с. 38].

Значне скорочення обсягів аграрного виробництва спостерігалось як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення. Так, на сільськогосподарських підприємствах України обсяги виробництва продукції (за вартістю у цінах 2016 р.) у 2022 р. порівняно з 2020 та 2021 рр. скоротилися, відповідно, в 1,1 та 1,4 рази, у тому числі у Донецькій області – в 3,9 та 4,2, в Запорізькій – у 4,8 та 5,8, у Луганській – в 154,6 та 168,3, у Харківській – в 2,2 та 2,3, у Херсонській – в 13,4 та 15,8 разів [1, с. 39]. Для оцінки регіональної структури виробництва продукції на сільськогосподарських підприємствах України у 2020-2022 рр. будемо табл. 2.

Таблиця 2

Регіональна структура виробництва продукції на сільськогосподарських підприємствах України у 2020-2022 рр.

Області	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	виробництво продукції с/г у постійних цінах 2016 р., млн. грн.	% до підсумку	виробництво продукції с/г у постійних цінах 2016 р., млн. грн.	% до підсумку	виробництво продукції с/г у постійних цінах 2016 р., млн. грн.	% до підсумку
Україна - всього	395717,7	100	484101,0	100	348361,3	100
Вінницька	35169,1	8,89	45409,3	9,38	35608,3	10,22
Волинська	8919,3	2,25	9644,2	1,99	8960,0	2,57
Дніпропетровська	25797,3	6,52	31346,5	6,48	25190,5	7,23
Донецька	12583,8	3,18	13601,5	2,81	3223,4	0,93
Житомирська	14326,2	3,62	17695,8	3,66	13626,9	3,91
Закарпатська	976,0	0,25	833,8	0,17	710,0	0,20
Запорізька	15666,0	3,96	19150,7	3,96	3281,5	0,94
Івано-Франківська	5730,5	1,45	6466,2	1,34	6261,6	1,80
Київська	24059,7	6,08	30115,4	6,22	22701,0	6,52
Кіровоградська	15763,4	3,98	25105,1	5,19	20797,9	5,97
Луганська	8644,4	2,18	9407,7	1,94	55,9	0,02
Львівська	11872,0	3,00	13662,5	2,82	14644,1	4,20
Миколаївська	12134,4	3,07	19092,6	3,94	10728,8	3,08
Одеська	8715,0	2,20	22292,3	4,60	14325,5	4,11
Полтавська	26650,8	6,73	30246,6	6,25	30012,9	8,62
Рівненська	8264,6	2,09	8833,0	1,82	8163,4	2,34
Сумська	24759,2	6,26	22397,9	4,63	21112,9	6,06
Тернопільська	16031,0	4,05	19017,8	3,93	17793,1	5,11
Харківська	25766,7	6,51	25906,9	5,35	11303,2	3,24
Херсонська	15498,5	3,92	18223,5	3,76	1155,8	0,33
Хмельницька	24685,6	6,24	29439,8	6,08	25278,4	7,26
Черкаська	24511,9	6,19	34395,1	7,10	28981,9	8,32
Чернівецька	2776,6	0,70	3305,6	0,68	2714,3	0,78
Чернігівська	26415,7	6,68	28511,2	5,89	21730,0	6,24

* побудовано автором за даними [1, с. 39].

У господарствах населення обсяги аграрного виробництва у 2022 р. порівняно з 2020 та 2021 рр. скоротилися по Україні, відповідно, в 1,1 та 1,2 рази, у тому числі у Донецькій області – в 2,9 та 3,2, в Запорізькій – у 2,2 та 2,4, у Луганській – в 1,0 та 1,1, у Харківській – в 2,3 та 2,2, у Херсонській – в 32,7 та 35,6 разів [1, с. 40]. Для оцінки регіональної структури виробництва сільськогосподарської продукції у господарствах населення будуюмо табл. 3.

Таблиця 3

Регіональна структура виробництва сільськогосподарської продукції у господарствах населення України у 2020-2022 рр.

Області	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	виробництво продукції с/г у постійних цінах 2016 р., млн. грн.	% до підсумку	виробництво продукції с/г у постійних цінах 2016 р., млн. грн.	% до підсумку	виробництво продукції с/г у постійних цінах 2016 р., млн. грн.	% до підсумку
Україна - всього	216403,8	100	228465,3	100	186019,0	100
Вінницька	13519,5	6,25	14058,5	6,15	12988,7	6,98
Волинська	7691,1	3,55	7434,2	3,25	7604,8	4,09

Дніпропетровська	10596,0	4,90	13154,2	5,76	10802,2	5,81
Донецька	6816,7	3,15	7352,0	3,22	2323,4	1,25
Житомирська	11745,9	5,43	11560,6	5,06	10813,7	5,81
Закарпатська	7576,3	3,50	7022,7	3,07	7188,3	3,86
Запорізька	8331,9	3,85	9025,0	3,95	3782,3	2,03
Івано-Франківська	8036,8	3,71	8061,0	3,53	7989,9	4,30
Київська	10193,0	4,71	10642,5	4,66	9569,8	5,14
Кіровоградська	9617,7	4,44	12033,4	5,27	11326,7	6,09
Луганська	4157,6	1,92	4337,4	1,90	4034,8	2,17
Львівська	12135,2	5,61	12171,4	5,33	12068,5	6,49
Миколаївська	7643,6	3,53	9974,3	4,37	5605,6	3,01
Одеська	8525,3	3,94	10814,1	4,73	8359,1	4,49
Полтавська	11974,3	5,53	12072,7	5,28	12192,3	6,55
Рівненська	8995,6	4,16	8765,1	3,84	8691,1	4,67
Сумська	6532,4	3,02	5801,8	2,54	5314,5	2,86
Тернопільська	8223,8	3,80	8481,5	3,71	8424,7	4,53
Харківська	11934,1	5,51	11142,0	4,88	5063,7	2,72
Херсонська	11525,6	5,33	12548,1	5,49	352,8	0,19
Хмельницька	10293,6	4,76	10312,0	4,51	10432,4	5,61
Черкаська	7186,4	3,32	8370,7	3,66	8351,2	4,49
Чернівецька	7448,7	3,44	7865,0	3,44	7548,8	4,06
Чернігівська	5702,7	2,64	5465,1	2,39	5189,7	2,79

* побудовано автором за даними [1, с. 40].

Суттєві зміни структури обсягів сільськогосподарського виробництва на підприємствах та у господарствах населення в 2022 р. порівняно з 2020 та 2021 рр. спостерігаються за такими областями: Донецькою, Запорізькою, Луганською, Харківською, Херсонською (рис. 3).

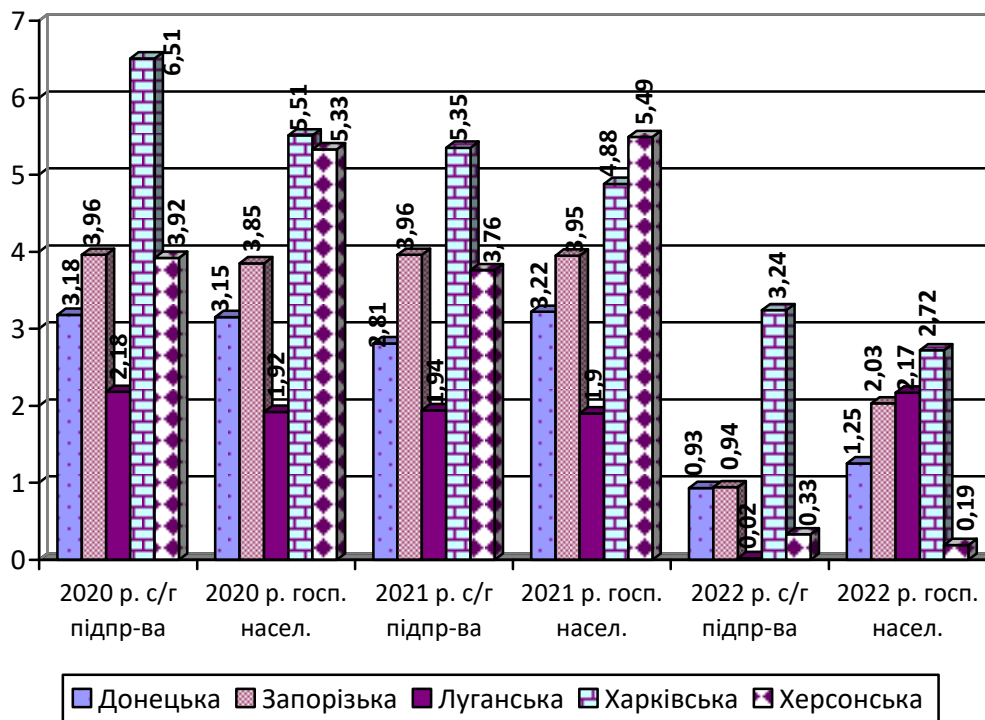

Рис. 3. Динаміка часток окремих областей України у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами та господарствами населення за 2020-2022 рр., %

* побудовано автором за даними [1, с. 39-40].

В Україні останнім часом спостерігається зменшення посівних площ під сільськогосподарськими культурами, що пов'язано з негативним впливом воєнного стану на розвиток аграрного виробництва. Зокрема, аграрії Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської областей втратили значні площі сільськогосподарських угідь та врожаїв. Від воєнних дій суттєво постраждав агробізнес у Миколаївській та Харківській областях.

Динаміку змін посівних площ під урожай поточного року у розрізі регіонів України за 2020-2023 рр. відображено в табл. 4.

Таблиця 4

Динаміка змін посівних площ сільськогосподарських культур під урожай поточного року у розрізі регіонів України за 2020-2023 рр.

Регіони	2021 р., тис. га	2022 р.		2023 р.	
		тис. га	% до показника за 2021 р.	тис. га	% до показника за 2021 р.
Україна - всього	28580,9	23404,6	81,89	22808,8	79,80
Вінницька	1633,9	1631,5	99,85	1634,4	100,03
Волинська	622,2	613,0	98,52	593,4	95,37
Дніпропетровська	1984,1	1943,4	97,95	1892,2	95,37
Донецька	1050,2	391,6	37,29	305,0	29,04
Житомирська	1165,4	1140,4	97,85	1048,5	89,97
Закарпатська	176,6	185,7	105,15	168,4	95,36
Запорізька	1709,6	610,7	35,72	272,9	15,96
Івано-Франківська	383,1	388,5	101,41	376,7	98,33
Київська	1219,9	1192,3	97,74	1180,5	96,77
Кіровоградська	1711,4	1719,5	100,47	1724,1	100,74
Луганська	872,4	193,1	22,13	156,9	17,98
Львівська	717,6	746,0	103,96	747,1	104,11
Миколаївська	1607,1	1300,6	80,93	1231,0	76,60
Одеська	1854,8	1849,1	99,69	1866,0	100,60
Полтавська	1741,1	1730,7	99,40	1735,6	99,68
Рівненська	632,2	623,7	98,66	632,3	100,02
Сумська	1212,7	1141,4	94,12	1074,1	88,57
Тернопільська	848,8	851,8	100,35	849,9	100,13
Харківська	1836,9	1047,6	57,03	1256,3	68,39
Херсонська	1488,5	...	...	...	...
Хмельницька	1212,9	1216,8	100,32	1208,4	99,63
Черкаська	1227,5	1214,0	98,90	1218,6	99,27
Чернівецька	307,9	309,2	100,42	310,1	100,71
Чернігівська	1364,1	1231,8	90,30	1263,4	92,62

* побудовано автором за даними [2].

Природно-кліматичні умови кожного регіону здійснюють значний вплив на асортимент вирощуваної продукції рослинництва та урожайність сільськогосподарських культур. Водночас необхідно зазначити, що при зменшенні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у господарствах усіх категорій загальна структура виробництва основних видів продукції як рослинництва, так і тваринництва не зазнала істотних змін.

Динаміка та структура виробництва продукції рослинництва за видами у господарствах усіх категорій України за 2020-2022 рр. відображені в табл. 5.

Таблиця 5

Динаміка та структура виробництва продукції рослинництва за видами у господарствах усіх категорій України за 2020-2022 рр.*

Види продукції	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	вироблено продукції у цінах 2016 р., млн. грн.	структура, %	вироблено продукції у цінах 2016 р., млн. грн.	структура, %	вироблено продукції у цінах 2016 р., млн. грн.	структура, %
Продукція рослинництва – всього, у т.ч.:	473377,0	100,0	580267,7	100,0	417907,6	100,0
- культури зернові та зернобобові	207778,6	43,90	274271,9	47,27	172463,5	41,27
- культури технічні	162374,8	34,30	199836,0	34,44	160400,4	38,38
- картопля, культури	78861,4	16,66	80747,7	13,92	69413,6	16,61

овочеві й баштанні продовольчі						
- культури плодові та ягідні, виноград	13410,0	2,83	14366,9	2,48	13011,5	3,11
- культури кормові та інша продукція рослинництва	10952,2	2,31	11045,2	1,90	2618,6	0,63

* побудовано автором за даними [1, с. 37].

Так, у структурі виробництва продукції рослинництва господарствами усіх категорій вагомою є частка зернових та зернобобових культур (більше 40%) і технічних культур (більше 34%).

Динаміка та структура виробництва продукції тваринництва за видами у господарствах усіх категорій України за 2020-2022 рр. відображені в табл. 6.

Таблиця 6

Динаміка та структура виробництва продукції тваринництва за видами у господарствах усіх категорій України за 2020-2022 рр.*

Види продукції	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	вироблено продукції у цінах 2016 р., млн. грн.	структура, %	вироблено продукції у цінах 2016 р., млн. грн.	структура, %	вироблено продукції у цінах 2016 р., млн. грн.	структура, %
Продукція тваринництва - всього, у т.ч.:	138744,5	100,0	132298,6	100,0	116472,7	100,0
- сільськогосподарські тварини (вирощування)	73409,7	52,91	71663,4	54,17	63767,1	54,75
- молоко	41199,6	29,69	38766,3	29,30	34543,9	29,66
- яйця	18770,2	13,53	16337,0	12,35	13841,3	11,88
- вовна	38,8	0,03	36,7	0,03	30,4	0,03
- інша продукція тваринництва	5326,2	3,84	5495,2	4,15	4290,0	3,68

* побудовано автором за даними [1, с. 37].

У структурі виробництва продукції тваринництва господарствами усіх категорій вагомою є частка продукції вирощування сільськогосподарських тварин (більше 52%), молока (більше 29%) та яєць (більше 11%).

У загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції господарствами усіх категорій України більш вагомою залишається частка продукції рослинництва, яка у 2020-2022 рр. становила 77,3-81,4%. Відповідно, на частку виробництва продукції тваринництва припадало 18,6-22,7%.

Для дослідження динаміки структурних змін у обсягах виробництва сільськогосподарської продукції господарствами усіх категорій України у 2020-2022 рр. використовуємо табл. 7.

Таблиця 7

Загальна структура виробництва сільськогосподарської продукції за видами у господарствах усіх категорій України за 2020-2022 рр.*, %

Види продукції	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Продукція сільського господарства	100,00	100,00	100,00
Продукція рослинництва у т.ч.:	77,3	81,4	78,2
- культури зернові та зернобобові	33,9	38,5	32,3
- культури технічні	26,5	28,0	30,0
- картопля, культури овочеві й баштанні продовольчі	12,9	11,3	13,0
- культури плодові та ягідні, виноград	2,2	2,0	2,4
- культури кормові та інша продукція рослинництва	1,8	1,6	0,5
Продукція тваринництва у т.ч.:	22,7	18,6	21,8

- сільськогосподарські тварини (вирощування)	12,0	10,1	11,9
- молоко	6,7	5,4	6,5
- яйця	3,1	2,3	2,6
- вовна	0,0	0,0	0,0
- інша продукція тваринництва	0,9	0,8	0,8

* систематизовано автором за даними [1, с. 37].

В Україні спостерігається тенденція до подальшого зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин (табл. 8).

Таблиця 8

Поголів'я сільськогосподарських тварин у господарствах усіх категорій України на 01.01.2020-01.01.2024 рр., тис. голів*

Рік	Велика рогата худоба		Свині	Вівці та кози	Птиця, млн. голів
	всього	у т.ч. корови			
2020	3092,0	1788,5	5727,4	1204,5	220,5
2021	2874,0	1673,0	5876,2	1140,4	200,7
2022	2644,0	1544,0	5608,8	1094,3	202,2
2023	2307,1	1352,8	4948,3	941,4	180,5
2024	2156,2	1262,9	5094,0	906,3	184,7

* систематизовано автором за даними [2].

Для оцінки динаміки змін поголів'я сільськогосподарських тварин у регіональному розрізі в умовах воєнного стану будуюмо табл. 9-11.

Таблиця 9

Динаміка поголів'я великої рогатої худоби у розрізі регіонів України на 01.01.2021-01.01.2023 рр.*

Регіони	Велика рогата худоба					у т.ч. корови				
	На 01.01. 2021 р., тис. гол.	на 01.01. 2022 р.		на 01.01. 2023 р.		На 01.01. 2021 р., тис. гол.	на 01.01. 2022 р.		на 01.01. 2023 р.	
		тис. гол.	% до 01.01. 2021 р.	тис. гол.	% до 01.01. 2021 р.		тис. гол.	% до 01.01. 2021 р.	тис. гол.	% до 01.01. 2021 р.
Україна – всього	2874,0	2644,0	92,00	2307,1	80,27	1673	1544	92,29	1352,8	80,86
Вінницька	200,7	185,6	92,48	175,3	87,34	115,3	104,8	90,89	97,0	84,13
Волинська	114,1	102,5	89,83	100,3	87,91	75,2	69,9	92,95	66,9	88,96
Дніпропетровська	111,9	87,6	78,28	81,6	72,92	63,5	49,8	78,43	45,6	71,81
Донецька	49,8	45,9	92,17	7,7	15,46	26,0	23,7	91,15	4,7	18,08
Житомирська	168,1	153,7	91,43	126,5	75,25	97,8	92,4	94,48	82,3	84,15
Закарпатська	123,7	118,2	95,55	109,2	88,28	86,1	78,1	90,71	70,9	82,35
Запорізька	68,6	53,9	78,57	16,1	23,47	38,3	28,6	74,67	9,4	24,54
Івано-Франківська	120,5	110,2	91,45	101,6	84,32	74,3	67,4	90,71	61,9	83,31
Київська	107,8	103,6	96,10	104,6	97,03	53,5	51,3	95,89	51,0	95,33
Кіровоградська	75,2	70,1	93,22	69,8	92,82	45,6	42,7	93,64	41,3	90,57
Луганська	38,4	33,5	87,24	19,6	51,04	18,8	16,9	89,89	10,7	56,91
Львівська	144,3	126,7	87,80	99,0	68,61	84,8	75,9	89,50	64,4	75,94
Миколаївська	74,0	66,6	90,00	52,7	71,22	47,4	43,0	90,72	33,2	70,04
Одеська	138,4	136,9	98,92	133,2	96,24	85,6	84,0	98,13	82,8	96,73
Полтавська	191,9	187,3	97,60	182,0	94,84	107,5	102,3	95,16	98,1	91,26
Рівненська	92,1	82,9	90,01	77,3	83,93	65,9	60,5	91,81	56,8	86,19
Сумська	129,4	105,1	81,22	90,3	69,78	67,4	56,7	84,12	49,9	74,04
Тернопільська	132,8	128,8	96,99	129,6	97,59	85,6	86,1	100,6	84,2	98,36
Харківська	151,9	134,2	88,35	79,2	52,14	72,2	65,1	90,17	38,7	53,60
Херсонська	66,4	57,3	86,30	9,1	13,70	43,4	37,0	85,25	4,8	11,06
Хмельницька	219,4	218,2	99,45	219,6	100,09	123,3	123,1	99,84	122,3	99,19
Черкаська	137,1	130,0	94,82	127,4	92,92	65,6	61,6	93,90	59,9	91,31
Чернівецька	73,2	69,9	95,49	66,1	90,30	47,8	46,3	96,86	44,3	92,68
Чернігівська	144,3	135,3	93,76	129,3	89,60	82,1	76,8	93,54	71,7	87,33

*розраховано автором за даними [1, с. 105].

Динаміку поголів'я свиней, овець та кіз у розрізі регіонів України станом на 01.01.2021-01.01.2023 рр. відображено в табл. 10.

Таблиця 10

Динаміка поголів'я свиней, овець та кіз у розрізі регіонів України на 01.01.2021-01.01.2023 рр.*

Регіони	Свині					Вівці та кози				
	На 01.01. 2021 р., тис. гол.	на 01.01. 2022 р.		на 01.01. 2023 р.		На 01.01. 2021 р., тис. гол.	на 01.01. 2022 р.		на 01.01. 2023 р.	
		тис. гол.	% до 01.01. 2021 р.	тис. гол.	% до 01.01. 2021 р.		тис. гол.	% до 01.01. 2021 р.	тис. гол.	% до 01.01. 2021 р.
Україна – всього	5876,2	5608,8	95,45	4948,3	84,21	1140,4	1094,3	95,96	941,4	82,55
Вінницька	240,2	203,0	84,51	183,0	76,19	27,7	26,7	96,39	25,2	90,97
Волинська	250,8	237,4	94,66	223,1	88,96	16,6	18,4	110,84	19,8	119,28
Дніпропетровська	332,0	296,8	89,40	274,7	82,74	52,9	44,5	84,12	38,8	73,35
Донецька	484,3	406,6	83,96	137,3	28,35	35,5	34,9	98,31	4,2	11,83
Житомирська	136,8	117,7	86,04	110,0	80,41	21,4	21,2	99,07	19,2	89,72
Закарпатська	252,2	221,3	87,75	217,7	86,32	148,1	139,0	93,86	129,7	87,58
Запорізька	176,9	126,6	71,57	43,2	24,42	58,0	54,8	94,48	10,0	17,24
Івано-Франківська	306,1	287,5	93,92	303,8	99,25	26,8	28,3	105,60	28,0	104,48
Київська	555,4	639,1	115,07	639,8	115,20	29,3	36,9	125,94	38,7	132,08
Кіровоградська	203,8	195,9	96,12	189,8	93,13	31,0	28,3	91,29	27,1	87,42
Луганська	46,0	40,9	88,91	14,6	31,74	22,2	19,8	89,19	16,6	74,77
Львівська	362,7	435,3	120,02	464,4	128,04	31,8	29,8	93,71	27,2	85,53
Миколаївська	72,6	67,6	93,11	64,0	88,15	43,9	41,3	94,08	36,7	83,60
Одеська	133,1	125,7	94,44	134,7	101,20	269,2	263,1	97,73	256,9	95,43
Полтавська	321,9	318,8	99,04	245,6	76,30	44,8	44,2	98,66	43,1	96,21
Рівненська	226,2	220,9	97,66	222,3	98,28	15,8	17,9	113,29	19,3	122,15
Сумська	103,7	88,5	85,34	71,6	69,05	35,3	29,9	84,70	23,9	67,71
Тернопільська	354,3	387,3	109,31	374,5	105,70	15,8	17,1	108,23	19,4	122,78
Харківська	192,7	157,1	81,53	59,8	31,03	65,2	47,3	72,55	24,5	37,58
Херсонська	99,0	52,6	53,13	3,1	3,13	23,9	21,1	88,28	1,2	5,02
Хмельницька	324,4	357,4	110,17	365,3	112,61	33,2	40,3	121,39	46,0	138,55
Черкаська	346,6	327,9	94,60	308,2	88,92	25,6	25,2	98,44	24,5	95,70
Чернівецька	146,4	107,7	73,57	107,7	73,57	42,0	42,2	100,48	41,4	98,57
Чернігівська	208,1	189,2	90,92	190,1	91,35	24,4	22,1	90,57	20,0	81,97

*розраховано автором за даними [1, с. 106].

Динаміку поголів'я свійської птиці у розрізі регіонів України станом на 01.01.2021-01.01.2023 рр. відображено в табл. 11.

Таблиця 11

Динаміка поголів'я птиці у розрізі регіонів України на 01.01.2021-01.01.2023 рр.*

Регіони	На 01.01. 2022 р.		На 01.01. 2023 р.		
	На 01.01. 2021 р., тис. гол.	тис. гол.	тис. гол.	% до 01.01. 2021 р.	
					тис. гол.
Україна – всього	200651,9	202243,1	100,79	180457,6	89,94
Вінницька	33619,3	38064,2	113,22	36286,6	107,93
Волинська	7989,1	7947,0	99,47	5895,4	73,79

Дніпропетровська	19589,1	20687,1	105,61	19689,1	100,51
Донецька	4374,7	4089,2	93,47	645,0	14,74
Житомирська	7205,2	7121,9	98,84	6731,3	93,42
Закарпатська	3651,9	3470,0	95,02	3362,6	92,08
Запорізька	3887,1	2622,0	67,45	1045,6	26,90
Івано-Франківська	4300,3	4045,5	94,07	3948,7	91,82
Київська	23525,3	22440,5	95,39	21035,3	89,42
Кіровоградська	4711,6	4501,5	95,54	4130,1	87,66
Луганська	849,3	838,9	98,78	489,3	57,61
Львівська	10305,8	11576,9	112,33	11065,7	107,37
Миколаївська	1957,1	1994,7	101,92	1513,5	77,33
Одеська	2210,7	1852,9	83,82	1745,0	78,93
Полтавська	4663,0	5225,3	112,06	5253,6	112,67
Рівненська	7464,4	7285,9	97,61	7949,1	106,49
Сумська	4577,0	4634,0	101,25	3565,6	77,90
Тернопільська	5376,3	5208,3	96,88	4871,5	90,61
Харківська	6674,9	6262,0	93,81	2667,6	39,96
Херсонська	5318,9	4033,2	75,83	298,5	5,61
Хмельницька	6649,1	6213,3	93,45	7213,4	108,49
Черкаська	24996,4	25423,8	101,71	24396,3	97,60
Чернівецька	3357,5	3315,3	98,74	3475,4	103,51
Чернігівська	3397,9	3389,7	99,76	3183,4	93,69

*розраховано автором за даними [1, с. 106].

На 01.01.2023 р. у порівнянні з показниками на 01.01.2021 р. в Україні скоротилося поголів'я сільськогосподарських тварин всіх видів та свійської птиці. Значне його скорочення спостерігалось в регіонах, які найбільше постраждали внаслідок військових дій: Донецькій, Запорізькій, Луганській, Харківській, Херсонській областях. Дещо меншою мірою поголів'я скоротилося і в Миколаївській, Одеській, Сумській областях.

Результатом постійних обстрілів, окупації й мінування українських територій стала втрата працівників, основних засобів, оборотних активів та значного обсягу земельної площі. У 2022 р. порівняно з 2021 та 2020 рр. зменшився обсяг інвестованих коштів у сільське, лісове та рибне господарство (рис. 4).

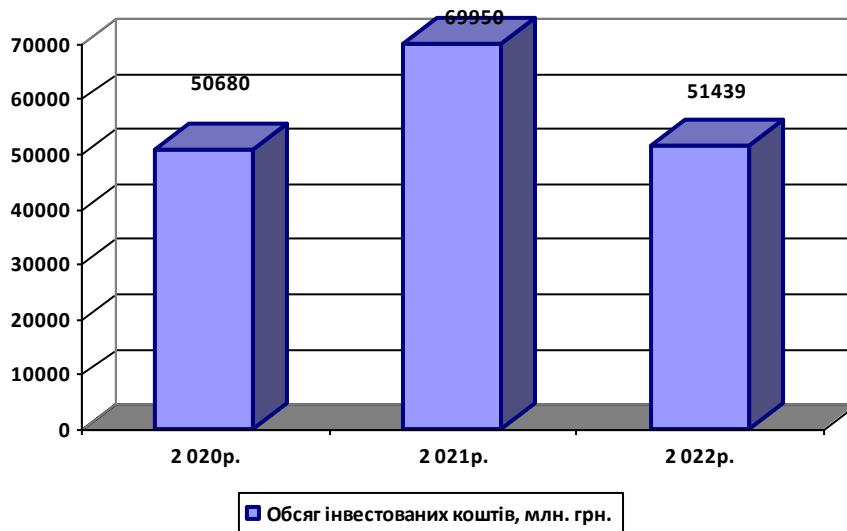

Рис. 4. Капітальні інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство України у 2020-2022 рр., млн. грн.*
* систематизовано автором за даними [1, с. 18].

Проте не дивлячись на зазначені чинники впливу й втрату можливості експортувати сільськогосподарську продукцію, українські товаровиробники максимально використовують власні експортні можливості. Так, якщо у 2020 р. обсяг експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції становив 22179352,7 тис. дол. США, то у 2022 р. - 23389959,3 тис. дол. США (табл. 12).

Таблиця 12

Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні у 2020-2022 рр.*

Код та назва товарів згідно УКТЗЕД	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	тис. дол. США	% до підсумку	тис. дол. США	% до підсумку	тис. дол. США	% до підсумку
Усього с/г та продовольчої продукції	22179352,7	100,00	27708932,3	100,00	23389959,3	100,00
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1188164,7	5,4	1345194,8	4,9	1471818,7	6,3
01 – живі тварини	51506,9	0,2	40878,5	0,1	38828,8	0,2
02 – м'ясо та їстівні субпродукти	652106,9	2,9	845553,4	3,1	923757,5	3,9
03 – риба і ракоподібні	42204,0	0,2	57194,7	0,2	42356,3	0,2
04 – молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	426541,7	1,9	378473,9	1,4	452080,0	1,9
05 – інші продукти тваринного походження	15805,2	0,1	23094,4	0,1	14796,1	0,1
II. Продукти рослинного походження	11883238,0	53,6	15538028,4	56,1	13472682,9	57,6
06 – живі дерева та інші рослини	5742,6	0,0	8142,6	0,0	4962,6	0,0
07 – овочі	168147,4	0,8	196607,0	0,7	102670,7	0,4
08 – їстівні плоди та горіхи	238390,2	1,1	368197,5	1,3	312964,2	1,3
09 – кава, чай	15011,2	0,1	15900,9	0,1	10973,7	0,0
10 – зернові культури	9410668,9	42,4	12343846,1	44,5	9108153,5	38,9
11 – продукція борошномельно-круп'яної промисловості	154490,8	0,7	148284,1	0,5	139391,2	0,6
12 – насіння і плоди олійних рослин	1842430,9	8,3	2435156,5	8,8	3757692,3	16,1
13 – шелак природний	944,1	0,0	3606,9	0,0	2379,3	0,0
14 – рослинні матеріали для виготовлення	47412,0	0,2	18286,7	0,1	33495,4	0,1
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	5746921,7	25,9	7037234,2	25,4	5948570,7	25,4
IV. Готові харчові продукти	3361028,2	15,1	3788474,9	13,7	2496887,0	10,7

* побудовано автором за даними [1, с. 23-24].

Товарну структуру експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні у 2020-2022 рр. за укрупненими групами відображено на рис. 5.

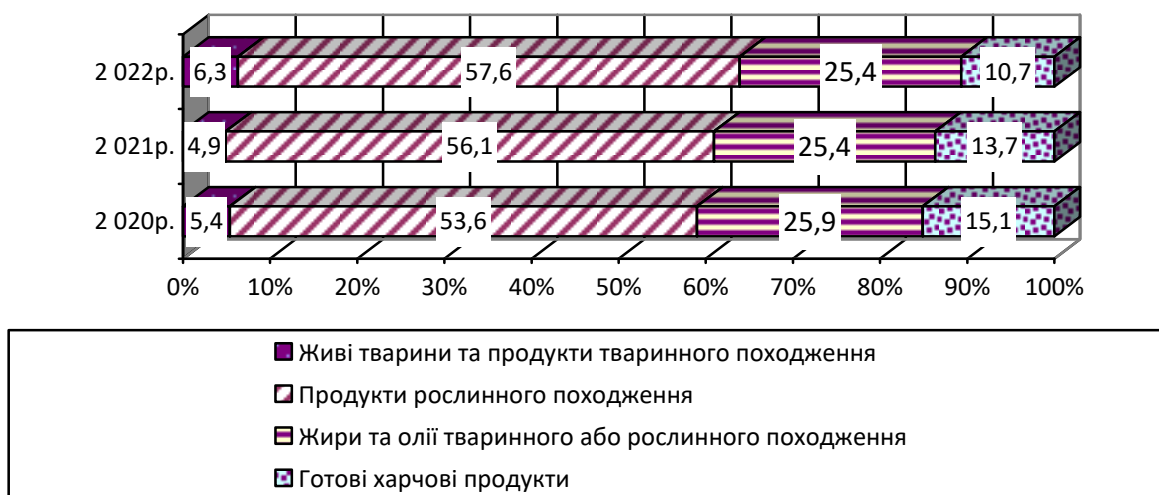

Рис. 5. Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні у 2020-2022 рр. за укрупненими групами, %*

* побудовано автором за даними [1, с. 23-24].

Вагому частку в структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції займають продукти рослинного походження (53,6-57,6%), а також жири та олії тваринного або рослинного походження (25,4-

25,9 %). Дещо меншою є питома вага готових харчових продуктів (10,7-15,1 %). На частку живих тварин та продуктів тваринного походження в структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції у 2020-2022 рр. припадало 4,9-6,3 %.

Слід зазначити, що у 2022 р. у загальній вартості експортованих товарів на частку експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції припадало 52,99 %, що свідчить про важливу роль аграрного сектору в формуванні експортного потенціалу, про його експортну орієнтованість.

Цифрову інформацію щодо підтвердження важливості ролі аграрної сфери у формуванні товарної структури зовнішньої торгівлі України у 2022 та 2023 рр. узагальнено в табл. 13.

Таблиця 13

Аграрна сфера як складова товарної структури зовнішньої торгівлі України у 2022 та 2023 рр.*

Код та назва товарів згідно УКТЗЕД	2022 р.			2023 р.		
	тис. дол. США	% до 2021 р.	% до загального обсягу	тис. дол. США	% до 2022 р.	% до загального обсягу
Загальна вартість усіх експортованих товарів у тому числі:	44135592,5	64,8	100,0	36182902,9	82,0	100,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1471818,7	109,4	3,3	1363232,6	92,6	3,8
01 – живі тварини	38828,8	95,0	0,1	30593,7	78,8	0,1
02 – м'ясо та їстівні субпродукти	923757,5	109,2	2,1	892295,2	96,6	2,5
03 – риба і ракоподібні	42356,3	74,1	0,1	23788,8	56,2	0,1
04 – молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	452080,0	119,4	1,0	403527,6	89,3	1,1
05 – інші продукти тваринного походження	14796,1	64,1	0,0	13027,3	88,0	0,0
II. Продукти рослинного походження	13472682,9	86,7	30,5	11716693,9	87,0	32,4
06 – живі дерева та інші рослини	4962,6	60,9	0,0	3971,0	80,0	0,0
07 – овочі	102670,7	52,2	0,2	113535,2	110,6	0,3
08 – їстівні плоди та горіхи	312964,2	85,0	0,7	256688,1	82,0	0,7
09 – кава, чай	10973,7	69,0	0,0	11237,4	102,4	0,0
10 – зернові культури	9108153,5	73,8	20,6	8306665,9	91,2	23,0
11 – продукція борошномельно-круп'яної промисловості	139391,2	94,0	0,3	157392,9	112,9	0,4
12 – насіння і плоди олійних рослин	3757692,3	154,3	8,5	2819494,1	75,0	7,8
13 – шелак природний	2379,3	66,0	0,0	2186,6	91,9	0,0
14 – рослинні матеріали для виготовлення	33495,4	183,2	0,1	45522,7	135,9	0,1
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	5948570,7	84,5	13,5	5649063,6	95,0	15,6
IV. Готові харчові продукти	2496887,0	65,9	5,7	3271695,0	131,0	9,0

* узагальнено автором за даними [2].

У 2022 та 2023 рр. в загальній вартості усіх експортованих товарів вагому частку займали продукти рослинного походження (30,5 та 32,4 %), а також жири та олії тваринного або рослинного походження (13,5 та 15,6 %). У січні-травні 2024 р. на частку відповідних складових у формуванні товарної структури зовнішньої торгівлі України припадало 34,5 та 15,9 % [2].

Основою українського аграрного експорту є зерно. Так, на частку зернових культур у загальному обсязі усіх експортованих товарів у 2022 р. припадало 20,6 %, у 2023 р. – 23 %.

Не зважаючи на той факт, що аграрна сфера упродовж тривалого періоду відіграє важливу роль у формуванні позитивного зовнішньо-торговельного сальдо держави, існує безліч проблем, які перешкоджають ефективному розвитку сільськогосподарського виробництва. Серед них ключовими є:

- недостатня адаптованість законодавства України до вимог ЄС, невідповідність організації виробничих процесів та якості продукції міжнародним стандартам;
- нераціональне використання сільськогосподарських угідь та непрозорість земельних відносин;
- низький рівень інвестування та інноваційної активності;
- проблеми державного регулювання розвитку аграрного сектору;
- недосконалість організації логістичних процесів.

Наслідком війни стала втрата найдешевшого шляху експорту продукції на зовнішній ринок - морем. Як альтернатива розглядається використання наземного та річкового транспорту, проте витрати на здійснення транспортування такими видами транспорту є значно вищими, що спричинює зростання собівартості послуг з

перевезення товарів та зумовлює втрату сільськогосподарськими товаровиробниками значної частини прибутку.

Збої у здійсненні експортно-імпорتنих операцій пояснюються, зокрема, блокуванням українських портів, руйнацією їх інфраструктури. Наслідком цього стало деяке зниження внутрішніх цін на зерно. Одночасно підвищилася вартість важливих сільськогосподарських ресурсів (палива, добрив), що призвело до зростання собівартості сільськогосподарської продукції.

Оскільки не всі товаровиробники мають можливість покривати значні втрати, частина врожаю залишається не зібраною. Додають проблем також часті відключення електроенергії, які виводять з ладу наявне обладнання.

Виробництво зернових та зернобобових культур в Україні зменшилося з 86010,4 тис. т. у 2021 р. до 53863,7 тис. т. у 2022 р. [1, с. 75]. При цьому скорочення обсягів виробництва спостерігалось в усіх регіонах України, крім Львівської області.

Зменшилися обсяги виробництва соняшнику з 16392,4 тис. т. у 2021 р. до 11328,8 тис. т. у 2022 р. [1, с. 82]. Скорочення обсягів виробництва даної культури спостерігалось у більшості регіонів України, крім Житомирської, Закарпатської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької областей.

Валовий збір овочевих культур зменшився з 9935,2 тис. т. у 2021 р. до 7511,6 тис. т. у 2022 р. [1, с. 88]. Галузь овочівництва значною мірою постраждала внаслідок окупації у 2022 р. частини території Херсонської області, а також у результаті ведення бойових дій. Це призвело до зростання цін на овочі із-за скорочення обсягів їх пропозиції. Частково компенсувати втрати вдалося за рахунок нарощування обсягів виробництва овочів у інших регіонах: Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Одеській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській областях. Отже, різні регіони країни мають необхідний потенціал для вирощування овочів, проте необхідно налагодити інфраструктуру для сортування та зберігання продукції.

Сільськогосподарські угіддя істотно постраждали внаслідок підризу Каховської ГЕС. Виробництво плодівих та ягідних культур в Україні внаслідок війни мігрувало з традиційних регіонів та зменшилося з 2235,1 тис. т. у 2021 р. до 1994,8 тис. т. у 2022 р. [1, с. 93]. Водночас, нарощування обсягів їх виробництва спостерігалось в Житомирській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Черкаській, Чернігівській областях.

Київська школа економіки (KSE Institute) періодично здійснює огляд втрат від війни, використовуючи методологію швидкої оцінки пошкоджень, розроблену Світовим банком та ФАО [8]. При цьому під пошкодженням розуміють вартість знищених, вкрадених, частково пошкоджених (придатних для ремонту чи відновлення) матеріальних активів внаслідок військових дій та окупації. Втрати являють собою недоотриманий дохід від незасіяних площ, зниження врожайності, збільшення витрат на виробництво.

Сформовані звіти ґрунтуються на використанні непрямих методів оцінки пошкоджень. При цьому застосовують базисні показники, перераховані на коефіцієнти пошкоджень, визначені для кожної з категорій ушкоджених активів. За базис враховується обсяг ресурсів, розміщених на територіях, постраждалих від активних бойових дій, ще до початку повномасштабного вторгнення РФ [8].

За оцінками KSE Institute, прямі збитки, завдані внаслідок російського вторгнення аграрному сектору економіки України після одного року війни становлять 8,7 млрд. дол., непрямі втрати – 31,5 млрд. дол. На покриття потреб у реконструкції та відновленні необхідно витратити 29,7 млрд. дол. США [14, с. 3].

Результати дослідження KSE Institute показали, що у структурі збитків сільського господарства від війни найбільш вагома частка припадає на сільськогосподарську техніку (53%), на викрадені та втрачені продукти та ресурси (23%), на сферу зберігання продукції (15%). Крім того, 6% збитків припадає на багаторічні культури, 3% – на тваринництво та аквакультуру [14, с. 8].

Загальна сума збитків, спричинених понівеченням сільськогосподарської техніки та складських приміщень, становить 6 млрд. дол. США. Найбільш вагомою складовою таких збитків є знищена або частково пошкоджена сільськогосподарська техніка та спеціальне обладнання, на які припадає 4,7 млрд. дол. США. Зокрема, збитки від пошкодження тракторів оцінюються в 2 млрд. дол. США, сівалок – у 0,6, борон – у 0,4 млрд. дол. США. Також знищені або частково пошкоджені зерносховища й складські приміщення для зберігання іншої сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. За цією під категорією сума збитків становить 1,3 млрд. дол. США. Порівняно з 2019 р., понад 17% сільськогосподарської техніки та обладнання оцінюються як серйозно пошкоджені або знищені [14, с. 8]. Для їх ремонту або повної заміни необхідно витратити багато коштів, часу та зусиль.

Внаслідок війни загинуло 2230 голів сільськогосподарських тварин та близько 87 тис. бджолосімей. Збитки, завдані худобі, бджолам, рибальству та аквакультурі оцінені KSE Institute в 277,6 млн. дол. США, у тому числі збитки, завдані тваринництву та бджільництву, оцінюються в 265,6 млн. дол. США, а збитки, завдані рибальству та аквакультурі – в 12,0 млн. дол. США [14, с. 9]. Загибель сільськогосподарських тварин пов'язана як із військовими діями, так і з неможливістю доступу до ферм для забезпечення тварин кормами та ветеринарним обслуговуванням.

Збитки, завдані багаторічним насадженням, оцінюються KSE Institute в 489,8 млн. дол. США, у т.ч. по

кісточкових фруктах – 232,1, зерняткових – 206,7, ягодах – 51,0 млн. дол. США [14, с. 9]. Розрахунок проводився з урахуванням площі землі, на якій вирощувалися зазначені багаторічні насадження.

Завдано значної шкоди сільськогосподарським ресурсам. Зокрема, сума втрат та вартість викрадених ресурсів оцінена KSE Institute в 2,0 млрд. дол. США. За рік війни втрачено або викрадено близько 124 тис. т. добрив, чим завдано збитку на 67,4 млн. дол. США. Вартість втраченого і викраденого палива та засобів захисту рослин оцінена, відповідно, у понад 21,2 та майже 6,7 млн. дол. США. На втрати врожаю, передусім зерна та насіння соняшнику, припадає близько 1,9 млрд. дол. США [14, с. 9].

Крім прямих збитків оцінено й непрямий вплив військових дій на аграрний сектор економіки. За рік війни збитки від непрямого впливу, за розрахунками KSE Institute, становлять приблизно в 31,5 млрд. дол. США [14, с. 10]. Встановлені збитки враховують недоотриманий дохід внаслідок скорочення обсягів виробництва, а також додаткові витрати товаровиробників:

- втрати сільськогосподарських угідь, спричинені пошкодженням ґрунтів;
- скорочення обсягів виробництва однорічних та багаторічних сільськогосподарських культур;
- зменшення обсягів виробництва продукції тваринництва та рибальства;
- зниження доходів товаровиробників внаслідок порушення логістичних зв'язків, зниження цін на продукцію, орієнтовану на експорт, підвищення собівартості продукції.

За оцінками фахівців, за рік війни у структурі втрат врожаю внаслідок скорочення обсягів виробництва на частку пшениці припадало 39 %, соняшника – 17%, кукурудзи – 12%, ячменю – 8%, фруктів та ягід – 3%, інших культур – 21%. У структурі втрат обсягів виробництва по продукції тваринницької галузі на частку молока припадало 48%, яєць – 20 %, свинини – 9%, яловичини – 4%, птиці – 17%, іншої продукції тваринництва – 2% [14, с. 10].

Втрати, пов'язані зі скороченням виробництва зернових культур оцінюються експертами в 14,3 млрд. дол. США, зокрема, виробництва пшениці – в 2,9 млрд. дол. США, соняшнику – в 2,5 млрд. дол. США, кукурудзи – в 1,7 млрд. дол. США [14, с. 10]. Внаслідок боїв та ракетних обстрілів постраждала якість сільськогосподарських угідь, збільшилися витрати по здійсненню рекультивациі земель. Збитки, спричинені зростанням цін на вхідні ресурси та необхідністю здійснення рекультивациі земель сільськогосподарського призначення оцінюються експертами у понад 1 млрд. дол. США [14, с. 11].

Втрати, пов'язані з виробництвом продукції тваринництва із-за скорочення поголів'я худоби та птиці оцінюються в 1,7 млрд. дол. США, зокрема, на виробництві молока – в 0,3 млрд. дол. США, яєць – в 1,2 млрд. дол. США, продукції вирощування тварин та іншої продукції тваринництва – в 0,2 млрд. дол. США. Збитки, пов'язані зі зниженням продуктивності тварин, становлять 1,1 млрд. дол. США, у т.ч. на виробництві молока та яєць – 0,7 млрд. дол. США. Внаслідок зниження доходів та підвищення цін на вхідні ресурси зазнав збитків і сектор рибальства та аквакультури. Загальна сума таких збитків оцінюється в 0,05 млрд. дол. США [14, с. 11].

Необхідно зазначити, що втрат у сільському господарстві зазнали всі регіони України. Отримані збитки коливаються від 45 млн. дол. США у Закарпатській області до 3 млрд. дол. США у Харківській області. Значних втрат зазнали Запорізька (2,5 млрд. дол. США), Херсонська (2,1 млрд. дол. США) та Вінницька (2,5 млрд. дол. США) області [14, с. 11].

У загальній структурі розподілу регіональних втрат та збитків в аграрній сфері за рік війни, за оцінками експертів, найбільш вагомими є частки Харківської (10,4%), Запорізької (9,7%), Луганської (9,1%), Херсонської (8,8%), Донецької (6,0%), Київської (5,6%), Чернігівської (5,3%), Миколаївської (5,2%) та Вінницької (5,1%) областей [14, с. 19].

З початком війни примножилися виклики та проблеми у розвитку аграрного сектору економіки: окупація територій, цілеспрямовані обстріли інфраструктурних об'єктів та сільськогосподарської техніки, логістичні проблеми, дефіцит кадрів, ризики посівної через нерозірвані боеприпаси, заміновані поля та можливі обстріли, крадіжка збіжжя. Ці недоліки негативно впливають на розвиток агробізнесу, проте він продовжує ефективно працювати, забезпечуючи як внутрішні потреби ринку у продовольстві, так і зовнішні.

Для підтримки агробізнесу як аграріями, так і урядом здійснюється реалізація низки різноманітних заходів. Так, з початку війни урядом було ухвалено ряд нормативно-правових актів з метою забезпечення розвитку агробізнесу в умовах воєнного стану.

Раціональний розвиток агробізнесу в умовах воєнного стану забезпечили такі основні нормативно-правові документи [15]:

- Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [16];

- Закон України № 2145-IX від 24.03.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [17];

- Закон України № 2246-IX від 12.05.2022 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану» [18];

- Закон України № 2247-IX від 12.05.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» [19];

- Постанова КМУ № 723 від 14.07.2021 р. «Деякі питання надання державних гарантій на портфельній

основі» (редакція від 30.04.2024 р.) [20].

Прийняття зазначених нормативно-правових актів дало можливість:

- мінімізувати бюрократичні процедури (зокрема, передбачалося: спрощення процедури та забезпечення оперативного розміщення виробничих потужностей суб'єктів господарювання, переміщених із зони ведення бойових дій; автоматичне поновлення терміном на один рік договорів оренди та суборенди земельних ділянок сільськогосподарського призначення; спрощення дозвільної системи щодо використання сільськогосподарської техніки та імпортування виробничих ресурсів; розширення переліку агрохімікатів, на які не вимагається державна реєстрація; оформлення фітосанітарних сертифікатів в електронній формі; спрощення вимог щодо ввезення на територію країни або переміщення транзитом живих тварин);

- розробити адекватні умовам ситуації, що склалася, підходи в оподаткуванні (зокрема, було введено нульову ставку акцизного податку й знижено ПДВ на пальне до 7 %, Податковий кодекс доповнено важливим положенням, відповідно до якого з 01.03.2022 р. по 31.12 року, наступного за роком, у якому буде припинено або скасовано воєнний стан, не нараховується та не сплачується плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) та ін.);

- забезпечити доступ до отримання кредитних ресурсів шляхом запровадження програми «5-7-9», запровадити грантову підтримку для розвитку садівництва та створення теплиць.

Постанова КМУ № 723 від 14.07.2021 р. (у редакції від 30.04.2024 р.) регулює особливості надання державних гарантій суб'єктам підприємницької діяльності, зокрема й суб'єктам, які функціонують у сфері агробізнесу. Даною постановою регламентовано критерії, яким повинен відповідати позичальник:

- бути резидентом;
- бути суб'єктом мікро-, малого, та/або середнього підприємництва, зареєстрованим на території України (за виключенням тимчасово окупованих територій);

- провадити станом на 01.01.2022 р. прибуткову господарську діяльність упродовж року (для отримання кредитів, спрямованих на відбудову частково або повністю зруйнованих основних засобів);

- не бути особою, стосовно якої застосовуються санкції або інші обмежувальні заходи;

- термін провадження ним господарської діяльності з моменту реєстрації має перевищувати 12 місяців;

- мати клас кредитного ризику за активними банківськими операціями «для юридичних осіб – не нижче 8, для фізичних осіб, які є суб'єктами господарювання, для провадження підприємницької діяльності – не нижче 4, для юридичних осіб за кредитами під інвестиційний проект на підставі встановлених критеріїв – не нижче 4» [20];

- не бути пов'язаною особою з банком-кредитором, не мати простроченої заборгованості на дату фактичного включення кредиту до складу портфеля, а також не мати інших обмежень, які передбачені умовами надання державних гарантій.

Основні умови кредитування суб'єктів господарювання, у тому числі й у сфері агробізнесу, поєднують наступні складові: валюта; номінальна відсоткова ставка за кредитами; розмір комісії на покриття витрат банку; забезпечення; складові компоненти кредитного портфеля; вид та термін (строк надання) кредиту.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, з початку 2024 р. 6970 господарств аграрного спрямування отримали на власний розвиток 45,6 млрд. грн. банківських кредитів, у тому числі за програмою «Доступні кредити 5-7-9» було профінансовано 4170 господарств на загальну суму 19,3 млрд. грн. [21]. Пільгове кредитування є однією з необхідних умов для забезпечення стійкості агробізнесу в умовах воєнного стану.

Найбільший обсяг кредитів за різними програмами отримали сільськогосподарські товаровиробники Київської області (13,1 млрд. грн.). Більше 2 млрд. грн. кредитних ресурсів отримали товаровиробники Кіровоградської, Дніпропетровської, Львівської, Тернопільської, Вінницької, Одеської та Полтавської областей (табл. 14).

Таблиця 14

Інформація про кредитування аграріїв, які отримали найбільший обсяг кредитів за різними програмами, у розрізі областей України*

Область	Обсяг виділених кредитних ресурсів, млрд. грн.	Кількість суб'єктів господарювання
Вінницька	2,6	659
Дніпропетровська	2,8	517
Київська	13,1	650
Кіровоградська	2,9	856
Львівська	2,7	420
Одеська	2,4	576
Полтавська	2,4	392
Тернопільська	2,7	271

* узагальнено автором за даними [21].

За програмою «Доступні кредити 5-7-9» з початку 2024 р. найбільший обсяг кредитних ресурсів отримали аграрії Київської області (2,48 млрд. грн.). Понад 1 млн. грн. отримали сільськогосподарські товаровиробники Кіровоградської, Вінницької, Харківської, Одеської, Дніпропетровської та Волинської областей (табл. 15).

Таблиця 15

Інформація про кредитування аграріїв, які отримали найбільший обсяг кредитів за програмою «Доступні кредити 5-7-9», у розрізі областей України*

Область	Обсяг виділених кредитних ресурсів, млрд. грн.	Кількість суб'єктів господарювання
Вінницька	1,78	415
Волинська	1,1	221
Дніпропетровська	1,1	260
Київська	2,48	387
Кіровоградська	1,9	559
Одеська	1,4	372
Харківська	1,7	265

* узагальнено автором за даними [21].

Упродовж 2024-2025 рр. пільгове фінансування сільськогосподарських товаровиробників за програмою «Доступні кредити 5-7-9» буде можливим завдяки підтримці Світового банку (в рамках «Екстреного надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України (ARISE)» [21]. Дана програма спрощує доступ до банківського кредитування суб'єктів малого бізнесу та мікропідприємництва. Завдяки цій програмі аграрії можуть отримати до 90 млн. грн. кредитних ресурсів під 5-9 % річних (залежно від суб'єкта підприємництва та категорії кредиту).

Основні виклики і обмеження для аграрного сектора економіки України в умовах війни систематизовано на рис. 6.

Рис. 6. Основні виклики і обмеження для аграрного сектора економіки України в умовах війни*

* систематизовано автором.

Розглянемо зазначені виклики та обмеження більш детально.

Зниження прибутковості діяльності, дефіцит фінансових ресурсів.

У 2022 та 2023 рр. у порівнянні з 2020 та 2021 рр. спостерігалось зростання частки підприємств сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг, які отримали збиток (табл. 16).

Таблиця 16

Фінансові результати до оподаткування по підприємствах сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг за 2020-2023 рр.*

Рік	Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис. грн.	Підприємства, які отримали прибуток:		Підприємства, які отримали збиток:	
		% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн.	% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн.
2020 р. – усього	81997922,5	82,9	108121801,9	17,1	26123879,4
у т.ч.:					
- великі	8794122,0	75,0	12594422,0	25,0	3800300,0
- середні	40453224,2	82,7	49606682,9	17,3	9153458,7
- малі	32750576,3	83,0	45920697,0	17,0	13170120,7

з них мікросуб'єкти	10792408,1	82,8	16581584,4	17,2	5789176,3
2021 р. - усього	238464140,4	88,7	246633893,7	11,3	8169753,3
у т.ч.:					
- великі	48273266,0	91,8	49156249,0	8,2	882983,0
- середні	101861487,0	92,7	104430709,5	7,3	2569222,5
- малі	88329387,4	88,5	93046935,2	11,5	4717547,8
з них мікросуб'єкти	25242690,5	87,7	28059937,8	12,3	2817247,3
2022 р. - усього	85702866,6	78,7	124562955,3	21,3	38860088,7
у т.ч.:					
- великі	18306341,0	84,6	21514099,0	15,4	3207758,0
- середні	39048081,8	79,0	56320440,6	21,0	17272358,8
- малі	28348443,8	78,6	46728415,7	21,4	18379971,9
з них мікросуб'єкти	6595932,7	78,2	14649064,1	21,8	8053131,4
2023 р. - усього	60060224,7	78,5	94866052,4	21,5	34805827,7
у т.ч.:					
- великі	12156294,0	78,9	16491861,0	21,1	4335567,0
- середні	23334810,6	76,4	38719463,7	23,6	15384653,1
- малі	24569120,1	78,6	39654727,7	21,4	15085607,6
з них мікросуб'єкти	7922991,7	78,5	14276037,6	21,5	6353045,9

* узагальнено автором за даними [2].

У 2023 р. порівняно з 2021 та 2022 рр. спостерігалось зниження рентабельності операційної та сукупної діяльності по підприємствах сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг (табл. 17).

Таблиця 17

Динаміка рентабельності операційної та всієї діяльності по підприємствах сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг за 2020-2023 рр.*

Рік	Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств, %	Рівень рентабельності всієї діяльності підприємств, %
2020 р.	19,1	14,0
2021 р.	41,8	37,8
2022 р.	20,7	13,7
2023 р.	11,6	7,7

* узагальнено автором за даними [2].

Загальне зниження показників рентабельності пов'язане, передусім, з тим, що зростання обсягу доходів відбувалося менш швидкими темпами у порівнянні з нарощуванням суми витрат. Крім того, при зростанні витрат та одиначної собівартості на окремі види продукції рослинництва та групи культур знизилась ціна (табл. 18).

Таблиця 18

Середні ціни на продукцію рослинництва, реалізовану сільськогосподарськими підприємствами у 2020-2023 рр., грн./т*

Види продукції	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2021 р.	2023 р.	2023 р. у % до 2022 р.
Культури зернові та зернобобові	4794,1	6296,1	6399,8	101,65	5675,5	88,68
Насіння культур олійних	10852,9	16418,5	15015,0	91,45	13072,6	87,06
Буряк цукровий	871,5	1164,1	1572,2	135,06	1635,4	104,02
Картопля	5103,4	4993,4	4519,5	90,51	5617,2	124,29
Культури овочеві	4437,1	4679,6	14025,0	299,71	11593,1	82,66
Культури плодові та ягідні	9140,2	8177,1	8126,4	99,38	12531,5	154,21

* побудовано автором за даними [2].

Водночас, на продукцію тваринництва ціни постійно зростали (табл. 19).

Таблиця 19

Середні ціни на продукцію тваринництва,
реалізовану сільськогосподарськими підприємствами у 2020-2023 рр., грн./т*

Види продукції	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2021 р.	2023 р.	2023 р. у % до 2022 р.
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	32490,6	37380,5	45676,9	122,19	53186,6	116,44
Молоко	8839,9	10300,7	10969,0	106,49	12234,4	111,54
Яйця, грн./ тис. шт.	1258,6	1877,3	2328,3	124,02	3047,1	130,87

* побудовано автором за даними [2].

Нестача фінансування, зростання цін на мінеральні добрива і засоби захисту рослин через перебої у поставках, ускладнення логістики та умов зберігання добрив і засобів захисту після їхнього придбання стали причиною значного зниження кількості внесених добрив на одиницю площі. За оцінками Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики, «вже зараз можна спрогнозувати зменшення внесення мінеральних добрив до 50 % від науково-обґрунтованих норм через їх здорожчання в середньому на 30%» [24]. Інформацію щодо загального обсягу внесення мінеральних добрив узагальнено в табл. 20.

Таблиця 20

Обсяг внесення мінеральних добрив у 2020-2023 рр.*

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Загальний обсяг внесених мінеральних добрив, тис. т	2779,7	2876,6	2079,4	1739,1
Обсяг внесених мінеральних добрив на 1 га сільськогосподарських угідь, кг	134,9	139,6	101,0	84,4
Площі, оброблені мінеральними добривами, млн. га	16,4	16,8	12,7	11,4
Частка площ, оброблених мінеральними добривами, у загальній площі сільськогосподарських угідь, %	79,6	81,6	61,7	55,3

* узагальнено автором за даними [2].

Інформацію щодо обсягів внесення мінеральних добрив у розрізі їх видів узагальнено в табл. 21.

Таблиця 21

Обсяги внесення мінеральних добрив у розрізі їх видів за 2020-2023 рр.*

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Внесення азотних добрив:				
- всього, тис. т	1916,7	1970,0	1378,4	1234,2
- на 1 га сільськогосподарських угідь, кг	93,0	95,6	66,9	59,9
Внесення фосфорних добрив:				
- всього, тис. т	483,2	501,9	367,9	269,3
- на 1 га сільськогосподарських угідь, кг	23,5	24,4	17,9	13,1
Внесення калійних добрив:				
- всього, тис. т	379,8	404,7	333,1	235,6
- на 1 га сільськогосподарських угідь, кг	18,4	19,6	16,2	11,4

* узагальнено автором за даними [2].

Як загалом, так і за видами мінеральних добрив у період війни спостерігається зменшення обсягів як їх загального внесення, так і внесення на 1 га сільськогосподарських угідь. Частка площ, оброблених мінеральними добривами, у загальній площі сільськогосподарських угідь скоротилася по Україні з 79,6% у 2020 р. до 55,3% у 2023 р.

Зменшилися й обсяги внесення органічних добрив (табл. 22).

Таблиця 22

Обсяги внесення органічних добрив у 2020-2023 рр.*

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Внесення органічних добрив:				
- всього, тис. т	11414,0	11962,9	11043,5	11035,5
- на 1 га сільськогосподарських угідь, кг	554,1	580,7	536,1	535,7

Площі, оброблені органічними добривами, млн. га	1,0	1,0	0,7	0,7
Частка площ, оброблених органічними добривами, у загальній площі сільськогосподарських угідь, %	4,9	4,9	3,4	3,4

* узагальнено автором за даними [2].

Частка площ, оброблених органічними добривами, у загальній площі сільськогосподарських угідь скоротилася по Україні з 4,9% у 2020 р. до 3,4% у 2023 р.

У період воєнного стану зменшилися також обсяги застосованих пестицидів (табл. 23).

Таблиця 23

Обсяги застосованих пестицидів (у діючій речовині), 2020-2023 рр.*

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Внесення пестицидів:				
- всього, т	24624,7	26971,5	19438,2	19360,8
- на 1 га сільськогосподарських угідь, кг	1,195	1,309	0,944	0,940
Площі, оброблені пестицидами, млн. га	16,2	16,6	12,3	12,0
Частка площ, оброблених пестицидами, у загальній площі сільськогосподарських угідь, %	78,6	80,6	59,7	58,3

* узагальнено автором за даними [2].

Зменшення обсягів внесення добрив та пестицидів з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь негативно впливає на зміну обсягів виробництва та формування показників урожайності сільськогосподарських культур, тому необхідно докласти максимум зусиль для дотримання технології вирощування культур.

Капітальні інвестиції у підприємства сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг зменшилися з 67992,6 млн. грн. у 2021 р. до 49612,0 млн. грн. у 2022 р. [2].

Дефіцит трудових ресурсів.

У результаті окупації територій та ведення бойових дій частина населення залишила власні домівки, а сільськогосподарські товаровиробники були вимушені припинити фінансово-господарську діяльність. Враховуючи стан війни, значна кількість чоловіків призовного віку доєдналися до лав ЗСУ, у зв'язку з чим загострилася потреба у забезпеченні аграрного виробництва механізаторами, трактористами, комбайнерами та представниками інших важливих професій, збільшилося робоче навантаження на жінок.

Невизначеною залишається перспектива відновлення діяльності дрібних товаровиробників, зайнятих на вирощуванні продукції, що користується сезонним попитом. Такі товаровиробники часто залишають агробізнес та змінюють свою спеціалізацію із-за відсутності фінансової спроможності відновити знищену техніку, зруйновані будівлі та споруди. Ситуація ускладнюється мінуттям та забрудненням земель, веденням бойових дій на певних територіях.

Руйнування інфраструктури.

Цілеспрямоване знищення ворогом логістичної інфраструктури, енергетичної системи, елеваторів, продовольчих складів ускладнює діяльність аграріїв. У результаті знижуються їх доходи, псується та втрачається сільськогосподарська продукція. За оцінками експертів, сумарна місткість зруйнованих зерносховищ становить 8,2 млн. т виробленої продукції [9, с. 14]. Станом на 31.12.2023 р. загальна вартість знищених активів в аграрній сфері оцінюється в 10,3 млрд. дол. США., потреби у реконструкції активів сягають 9,4 млрд. дол. США., а потреби у відновленні - 46,7 млрд. дол. США [8].

Екологічні виклики.

Важливим та необхідним завданням є створення безпечного середовища для населення на основі мінімізації впливу на життя та діяльність людей вибухонебезпечних предметів, створення можливостей для відновлення економічного потенціалу аграрного сектора економіки та використання сільськогосподарських земель за призначенням.

У 2022 р. через бойові дії та мінуття територій сільськогосподарські товаровиробники не могли використовувати близько 30 % полів (5 млн. га), а в 2023 р. непридатними для використання вважається 25 % площ [9, с. 14].

На початок 2023 р. площа пріоритетних земель сільськогосподарського призначення, які потребували гуманітарного розмінування, становила 1 млн. 725 тис. га. При цьому першочергового розмінування для проведення весняно-польових робіт потребували сільськогосподарські угіддя загальною площею 470854 га, у тому числі: в Черкаській області – 885 га, Запорізькій – 1232 га, Чернігівській – 1367 га, Сумській – 1760 га, Дніпропетровській – 2645 га, Київській – 10410 га, Миколаївській – 85096 га, Харківській – 159020 га, Херсонській – 208438 га. На думку експертів, найбільш економічно обґрунтованим є зосередження зусиль на розмінуванні території Миколаївської та Черкаської областей [24].

Для ефективного розмінування територій пропонується здійснювати категоризацію сільськогосподарських угідь за щільністю забруднення вибухонебезпечними предметами з урахуванням економічної доцільності проведення такої процедури (рис. 7).

Рис. 7. Категоризація сільськогосподарських угідь за щільністю забруднення вибухонебезпечними предметами та економічною доцільністю розмінування*

* побудовано автором за даними [24].

У свою чергу, щільність забруднення здійснює вплив на необхідний час для обстеження територій та їх очищення. При підтвердженні інформації про мінування або ж високу щільність забруднення боєприпасами здійснюється маркування такої ділянки, а розмінування цієї території планується в останню чергу.

Економічна доцільність очищення територій залежить від виду культур, які планують засіяти. Якщо суб'єкт господарювання не готовий до проведення весняно-посівних робіт, то сільськогосподарські угіддя відносять до III категорії.

Інформація стосовно щільності забруднення вибухонебезпечними предметами та економічної доцільністю очищення сільськогосподарських угідь збирається територіальними громадами та узагальнюється на рівні відповідної ОВА. При визначенні пріоритетності угідь, які підлягають розмінуванню, застосовують матрицю.

Утворені внаслідок падіння боєприпасів вирви знищують родючий шар ґрунту. При потраплянні у ґрунт шкідливих речовин, уламків боєприпасів, залишків вибухонебезпечних предметів, пально-мастильних матеріалів, продуктів їх згоряння і т. ін. угіддя стають непридатними для використання в сільськогосподарських цілях.

Значних втрат аграрному сектору економіки завдало руйнування Каховської ГЕС, адже ведення сільського господарства на підтоплених землях стало неможливим.

Слід зазначити, що стійка економіка, а також відбудова зруйнованого є важливими пріоритетами уряду України. Так, експортоорієнтований аграрно-промисловий комплекс з акцентом на розвиток переробної промисловості – одна із важливих пріоритетних сфер, на яких базуватиметься стійка економіка майбутнього.

Для забезпечення макрофінансової й макроекономічної стійкості урядом передбачається залучення зовнішнього фінансування на суму понад 37 млрд. дол. США з метою покриття дефіциту бюджету [22]. Одночасно передбачається запровадження наступних заходів (рис. 8):

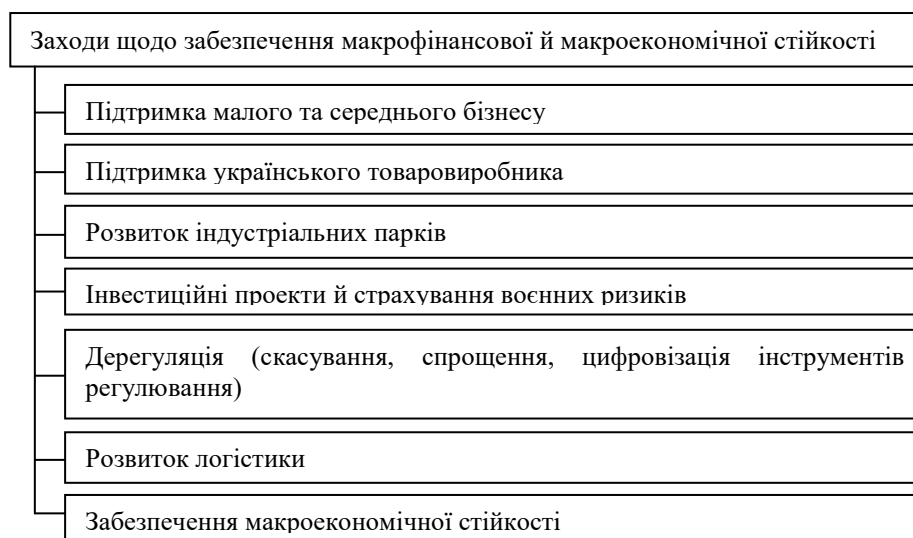

Рис. 8. Заходи, передбачені до запровадження урядом України для забезпечення макрофінансової й макроекономічної стійкості*

* систематизовано автором за даними [22].

У 2023 р. потреби на швидке відновлення оцінені Світовим банком на суму 14,1 млрд. дол. США. Урядом визначено проекти для відновлення за такими пріоритетними напрямками: 1) житло; 2) енергетика; 3) критична й соціальна інфраструктура; 4) гуманітарне розмінування; 5) відновлення економіки [22].

Як зазначалося вище, створення експортоорієнтованого АПК з акцентом на розвиток переробної промисловості є одним із важливих пріоритетів для формування у майбутньому стійкої економіки. Отже, заходи щодо стимулювання розвитку аграрного сектору та його підтримки в умовах воєнного стану - один із напрямів, якому повинна приділятися важлива увага у рамках загального відновлення економіки України.

З 2023 р. у галузях реального сектору економіки започатковано тренд на відновлення завдяки збільшенню попиту на продукцію на внутрішньому ринку. Водночас слушним є твердження Собкевич О.В., Шевченко А.В., Русан В.М. про те, що до цього часу в основу розбудови реального сектору економіки покладено не науково-технічний потенціал, а ресурсні та географічні переваги [9, с. 3]. У зв'язку з цим посилюється сировинна спрямованість національної економіки, а отже не створюються необхідні умови для реалізації можливостей щодо нарощування прибутку за рахунок впровадження глибокої переробки ресурсів в Україні, інтегрування інноваційних технологій у процес промислової переробки сільськогосподарської сировини.

Відновлення економіки неможливе без подолання існуючих обмежень та проблем, масштабування ефективних практик та стратегій подолання кризових явищ в нових умовах господарювання. Актуальним завданням на сьогодні є розбудова бази реального сектору економіки з урахуванням сучасних технологічних рішень, спрямованих на забезпечення структурної перебудови економіки з акцентом на розвиток промислової переробки сільськогосподарської продукції, забезпечення енергоефективності та ресурсоощадливості, запровадження циркулярної економіки. З огляду на це необхідно є розробка та впровадження концептуальних методичних засад та прикладних компонентів для забезпечення сталого розвитку з урахуванням наявних викликів та можливостей.

Для забезпечення національних інтересів економіки щодо сталого розвитку та в підтримку проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 р. № 70/1 глобальних цілей сталого розвитку (ЦСР) й результатів їх адаптації в Україні, Президентом видано Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» № 722/2019 від 30.09.2019 р. [23].

В Указі зазначено 17 ЦСР, серед яких для аграрного сектору найбільш значимими є:

- ЦСР 2 – подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
- ЦСР 8 – сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;
- ЦСР 9 – створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям;
- ЦСР 12 – забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;
- ЦСР 15 – захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття [23].

Зазначені ЦСР є орієнтирами для розробки прогностичних документів, проєктів та програм, спрямованих на забезпечення збалансованості різних вимірів сталого розвитку: економічного, екологічного та соціального.

Як складова світової економічної системи, економіка України, функціонуючи в умовах війни, перебуває на етапі переходу від епохи інформаційних технологій до цифрової економіки. У зв'язку з цим виникла необхідність розробки парадигми розвитку національної економіки.

Під терміном «парадигма» (дослівно - модель, зразок, приклад) доцільно розуміти концептуальну основу постановки проблем і пошуку шляхів їх вирішення. Особливістю парадигм є їх змінний характер, що проявляється у довгих економічних циклах та при зміні науково-технологічних укладів. Тобто, при зміні соціально-економічних й технологічних укладів відбувається накопичення суперечностей, втрачають свою актуальність певні методи дослідження та критерії оцінювання, що призводить до зміни парадигм.

Як зазначив Костецький Я.І., «парадигма розуміється як визнана науковим співтовариством сукупність знань (законів, теорій, правил, методів, стандартів, концепцій тощо), яка визначається як нова модель та комплекс оцінок накопичених даних, які протягом деякого часу фахівці використовують як «шаблон» при постановці певного класу завдань і їх вирішенні» [11, с. 104].

При формуванні парадигми розвитку аграрного сектора економіки доцільно поєднувати:

- основні загальнонаукові методологічні підходи (системність, комплексність, адаптивність);
- галузеві підходи (інституційний, трансформаційний, територіальний);
- екзогенні (зовнішні) чинники впливу;
- ендогенні (внутрішні) чинники впливу.

Парадигма розвитку аграрного сектора економіки оснований, передусім, на урахуванні матеріальних потреб суспільства, забезпеченні умов для здійснення масового виробництва сільськогосподарської продукції.

Науковці розрізняють сучасну та новітню парадигми розвитку аграрного сектора економіки. При цьому Казьмір Л. П. зазначає, що сучасна парадигма оснований на посиленні процесів індустріалізації, модернізації, стандартизації сільськогосподарського виробництва, глобалізації продовольчих ринків. Новітня парадигма розвитку аграрного сектора економіки, оснований на поглибленні й пришвидшенні модернізації виробництва шляхом впровадження сучасних технологічних рішень, тільки починає стверджуватися [10].

На думку Костецького Я. І., нова парадигма розвитку аграрного сектора економіки «передбачає зміну орієнтирів: перехід від державного патерналізму до саморозвитку з опорою на внутрішні ресурси і рівноправне партнерство держави, бізнесу та населення» [11, с. 106]. Науковець стверджує, що парадигма модернізації, в основу якої покладено екзогенний підхід, не є досконалою, аргументуючи свою думку тим, що теорія поляризованого розвитку, як одне із ключових положень екзогенного підходу, у практичній площині (на відміну від очікувань) діє виключно в одному напрямку: збільшується кількість суб'єктів господарювання, формуються агрохолдинги, а відносно дрібних товаровиробників (фермерів та ОСГ) постійно накопичуються проблеми, вирішення яких не можливе без нарощування обсягів бюджетного фінансування. При такому підході посилюється рівень периферійності сільських територій, не залучаються у достатньому обсязі фінансові ресурси, а ОСГ виконують функції ланки додаткового постачання продовольства для населення міст [11].

При формуванні концептуальних основ новітньої парадигми розвитку аграрного сектора економіки доцільно визначати межі між економічним зростанням та екологічною складовою, оснований на ощадливому використанні природних ресурсів та відновленні ефективного функціонування екосистем.

В умовах глобалізації підвищуються вимоги споживачів до якості продукції, загострюється конкурентна боротьба між товаровиробниками, що призводить до необхідності квотування виробництва й зменшення посівних площ під певними сільськогосподарськими культурами. І хоча дотації та субсидії в економічно розвинених країнах світу є досить вагомим джерелом підтримки фермерів, останнім часом вони мають тенденцію до скорочення, що актуалізує пошук інших джерел розвитку сільських територій. При пошуку таких джерел надається перевага не суто галузевому підходу, а територіально-галузевому, у рамках якого розвиток агробізнесу ідентифікується з розвитком сільських територій з урахуванням ощадливого використання наявних ресурсів.

Зокрема, Костецький Я. І. пропонує покласти такий підхід в основу формування нової парадигми розвитку сільських територій та аграрного сектора економіки. При цьому у новій парадигмі сільському господарству відводиться провідна роль, оскільки на його основі замість «агропромислової парадигми» формуватиметься нова «агропродовольча парадигма», оснований на поєднанні соціально-економічного прогресу з культурними ландшафтами та навколишнім середовищем.

У рамках парадигми, запропонованої Костецьким Я. І., формуватиметься стратегічна мета розвитку сільських територій, яка «полягає у забезпеченні якісного прориву в підвищенні рівня й якості життя сільського населення та сталого розвитку сільських територій на основі поліфункціональності аграрного сектору, багатопрофільності сільської економіки, багатокладності аграрного виробництва і збереження органічного способу життя населення» [11, с. 108].

Для досягнення такої мети необхідно забезпечити поєднання інституційних, організаційних, економічних, соціальних механізмів на основі удосконалення інституційного середовища, захисту інтересів

вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, закріплення та захисту прав власності, диверсифікації аграрного виробництва, підвищення уваги до якості продукції, розвитку соціального партнерства. При цьому забезпечуватиметься підвищення ефективності діяльності різних за розмірами суб'єктів господарювання, знижуватимуться інвестиційні ризики, зростатиме інвестиційна привабливість аграрного сектора економіки.

При формуванні новітньої парадигми розвитку аграрного сектора економіки України необхідно вивчати досвід зарубіжних країн та враховувати, що у багатьох регіонах світу технократний варіант розвитку призвів до виникнення значних проблем екологічного характеру. З огляду на це інноваційну складову необхідно розглядати у контексті забезпечення збалансованого функціонування екосистем.

Водночас, зважаючи на вплив на ефективність виробництва так званого «ефекту масштабу», необхідно враховувати потенційні можливості та переваги укрупнення бізнесу до раціональних меж. Також слід враховувати внесок кожного суб'єкта господарювання у створення доданої вартості та забезпечення продовольчої безпеки країни, розглядати аграрний сектор як цілісну структуру, якій притаманні організаційно-економічні, техніко-технологічні й соціальні зв'язки, досліджувати різні аспекти розвитку сільського господарства у поєднанні зі специфікою функціонування інших ланок національної економіки.

В період надвиробництва принцип «виробляти більше та дешевше» замінює інший принцип - «виробляти стільки ж або навіть менше, але з більшим рівнем ефективності». Виходячи з цього сільськогосподарські товаровиробники повинні коригувати підходи у виборі методів оцінювання ресурсно-виробничої складової економічного потенціалу та веденні бізнесу. Основними методами оцінювання ресурсно-виробничої складової економічного потенціалу є дохідний, витратний та порівняльно-аналітичний [25]. Водночас слід враховувати, що «формування та використання економічного потенціалу суб'єктів господарювання сфери агробізнесу залежить як від побудови внутрішньої системи менеджменту таких суб'єктів та їх забезпеченості необхідними ресурсами для подальшого розвитку, так і від досконалості розробленого нормативно-правового регулювання, від впливу соціально-економічних, політичних та інших чинників, сформованих за межами суб'єкта господарювання» [26, с. 147].

На основі розгляду особливостей формування, переваг та недоліків агропромислової, територіальної та гібридної парадигм розвитку Казьмір Л.П. зазначає, що «можливість синтезу ідей агропромислової й територіальної парадигм у межах гібридної парадигми робить останню найбільш привабливою для імплементації в українських реаліях» [10, с. 101].

З урахуванням зазначених вище міркувань можна стверджувати, що новітню парадигму розвитку аграрного сектора економіки України формують такі основні складові компоненти:

- інституційне середовище;
- інноваційно-інвестиційне забезпечення;
- управління ресурсно-виробничою складовою економічного потенціалу та системою збуту продукції з урахуванням забезпечення принципів раціональності та необхідності збереження соціальної й екологічної систем.

При цьому як на загальнодержавному рівні, так і на рівні конкретних територій та суб'єктів господарювання необхідно розробити відповідні засоби впливу на економічну, соціальну та екологічну системи.

На рівні держави засобами впливу є:

- прозора фінансово-кредитна політика, спрямована на підтримку розвитку агробізнесу;
- активне впровадження інвестицій та інновацій, передусім у пріоритетні сфери;
- соціальна політика, спрямована на розвиток інфраструктури сільських територій та залучення молоді у сферу агробізнесу;
- активна природоохоронна політика, постійний контроль за станом екологічної системи.

На рівні конкретних територій та суб'єктів господарювання можна виокремити такі основні засоби впливу на економічну, соціальну та екологічну системи:

- впровадження програмно-цільового управління;
- створення на місцях умов для розвитку інфраструктури сільських територій та залучення молоді у сферу агробізнесу, підвищення мотивації молоді до розвитку власного професіоналізму та отримання додаткової освіти;
- забезпечення розвитку аграрного виробництва на основі ресурсоощадливості та дбайливого ставлення до навколишнього середовища.

Для оцінювання функціонування окремих підсистем парадигми розвитку аграрного сектора економіки України доцільно використовувати наступні індикатори (рис. 9):

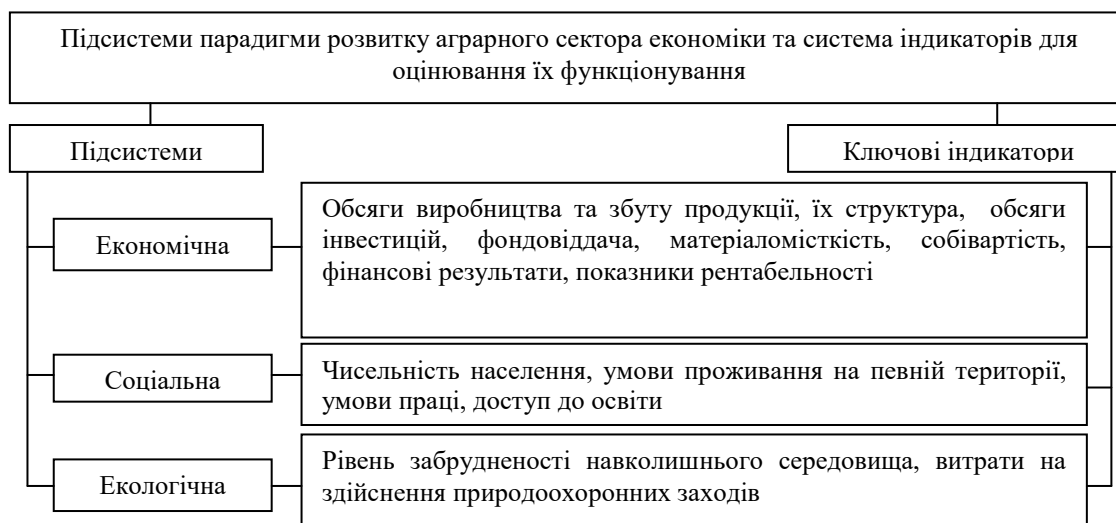

Рис. 9. Ключові індикатори для оцінювання функціонування підсистем парадигми розвитку аграрного сектора економіки

* узагальнено автором на основі систематизації даних [11; 25; 26].

Розробка та реалізація новітньої парадигми розвитку аграрного сектора України сприятиме підвищенню не лише економічної ефективності функціонування сфери агробізнесу, а й покращенню добробуту населення, яке проживає на певній території, збереженню природних ресурсів та посиленню рівня відповідальності суспільства за дотримання заходів екологічної безпеки.

Висновки. Війна негативно впливає на розвиток аграрного сектору, проте сільськогосподарські товаровиробники продовжують пошук шляхів вирішення власних проблем, підтримують економіку України та виходять на зовнішній ринок. З метою подолання проблем розвитку аграрного сектора економіки України як в умовах війни, так і у післявоєнний період, необхідно: забезпечити подальше усунення бюрократичних бар'єрів та удосконалювати законодавство (у тому числі й податкове) для сприяння розвитку агробізнесу; розробити ефективний комплекс заходів для розбудови соціальної інфраструктури на селі та створення нових робочих місць, стимулювати залучення в аграрний сектор висококваліфікованих працівників; адаптувати сільськогосподарське виробництво до вимог ЄС, підвищувати якість продукції з урахуванням вимог міжнародних стандартів; забезпечити технологічний розвиток та впровадження діджитал-технологій в аграрній сфері; створити умови для переходу агробізнесу до сталого розвитку й ощадливого виробництва на основі поєднання ключових складників новітньої парадигми.

Джерела:

1. Сільське господарство України за 2022 р. Київ: Державна служба статистики України, 2023. 164 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Козак О. А., Грищенко О. Ю., Пугачов В. М. Торгівля агропродовольчою продукцією між Україною та Європейським союзом в умовах військового стану: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 112 с.
4. Методичні рекомендації з фіксації та визначення непрямих збитків агропідприємств від війни / [Жук В. М., Бездушна Ю. С., Попко Є. Ю. та ін.]. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 26 с.
5. Методичні рекомендації з фіксування прямої шкоди, завданої сільськогосподарським підприємствам внаслідок збройної агресії / [Жук В. М., Бездушна Ю. С., Попко Є. Ю. та ін.]. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 16 с.
6. Розвиток аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення: наукова доповідь / [Ю. О. Лупенко, О. М. Нечипоренко, М. І. Пугачов та ін.]. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 224 с.
7. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови аграрної економіки: монографія / [М. Й. Малік, Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк та ін.]; за редакцією М.Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 194 с.
8. Вплив війни на українське сільське господарство. URL: <https://kse.ua/ua/war-impacts-on-ukrainian-agriculture/>.
9. Пріоритети розвитку реального сектору в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України: аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан та ін.]; за загальн. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2024. 104 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/ad_realsektor-2023.pdf.
10. Казьмір Л. П. Сучасні парадигми розвитку регіональних агропродовольчих систем. *Регіональна економіка*. 2019. № 4. С. 94-103. URL: https://re.gov.ua/re201904/re201904_094_KazmirLP.pdf.
11. Костелький Я. І. Новітня парадигма розвитку аграрного сектору України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 473 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/handle/316497/38556>.
12. Вдовенко Н. М., Хижиак Ю. А. Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства. *Scientific Journal «Science Rise»*. 2015. № 2/3(7). С. 20-25. DOI: <https://doi.org/10.15587/2313-8416.2015.37401>.
13. Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>.
14. Agricultural War Damages, Losses, and Needs. *Review. Issue 3 April 24, 2023*. 23 p. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf>.

15. Лисенко А. М. Нормативно-правове регулювання як основа раціонального функціонування агробізнесу України в умовах воєнного стану. *Moderní aspekty vědy: XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie.* – Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. P.71-81. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/handle/123456789/12510>.
16. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України № 2145-IX від 24.03.2022 р. / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>.
18. Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану: Закон України № 2246-IX від 12.05.2022 р. / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-20#Text>.
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України № 2247-IX від 12.05.2022 р. / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>.
20. Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі: Постанова КМУ № 723 від 14.07.2021 р. (редакція від 30.04.2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-2021-%D0%BF#Text>.
21. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/19-mlrd-hryven-otrymaly-ahraryi-tsohorich-zaprohamoiu-dostupni-kredyty-5-7-9>.
22. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uradiu>.
23. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року / Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
24. Рекомендації комітетських слухань на тему «Забезпечення функціонування АПК у 2023 році та особливості проведення весняно-польових робіт в умовах воєнного стану» / Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики. URL: <https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhanja/74841.html>.
25. Лисенко А. М. Аналітична оцінка ресурсно-виробничого складника економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*, 2022. № 1(124). С. 134-144. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-1-23>.
26. Лисенко А. М. Економічний потенціал суб'єктів господарювання сфери агробізнесу: особливості формування, систематизація показників, методи оцінки // Концептуальні підходи та механізми стимулювання розвитку соціально-економічних систем та суб'єктів ринку: монографія / за заг. ред. Н. В. Шандової. – Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В. С., 2023. С. 90-149. URL: <http://kntu.net.ua/index.php/ukr/content/view/full/58848> ; <https://dspace.kntu.kr.ua/handle/123456789/12996>.

Пугаченко Ольга Борисівна

Кандидат економічних наук, доцент

ORCID: 0000-0002-2253-050X

Центральноукраїнський національний технічний університет

3.5. Організація обліку та формування облікового забезпечення операцій із запасами

З'ясовано надважливе значення запасів у діяльності суб'єктів підприємництва та доведено необхідність створення запасів матеріальних цінностей. Зроблено висновок про неоднозначність трактування терміну «запаси» та відсутність єдиного погляду науковців на цю групу активів і їх класифікацію у літературних джерелах. Узагальнено завдання обліку запасів у літературних джерелах та запропоновано авторське бачення завдань обліку запасів. Проаналізовано положення національного законодавства у частині вимог до організації бухгалтерського обліку. Наведено визначення терміну «організація обліку» у понад двадцяти авторських трактуваннях у літературних джерелах. Узагальнено вимоги до проведення оцінки запасів при їх надходженні (первісна вартість запасів), вибутті (оцінка вибуття) та на дату балансу. Згруповано синтетичні та аналітичні рахунки для обліку запасів, розкрито їх призначення та описано порядок відображення на них операцій із запасами. Наголошено на важливості організації якісної системи документообороту та наведено перелік типових форм з обліку запасів. Представлено порядок документального оформлення операцій із придбання та вибуття запасів. Описано склад і зміст реєстрів бухгалтерського обліку та показників у фінансовій звітності в частині операцій з обліку запасів. Ключові слова: організація обліку, бухгалтерський облік, облікове забезпечення, запаси, облік запасів, операції з обліку запасів, документооборот, надходження, вибуття, рахунки аналітичного і синтетичного обліку, облікові реєстри, звітність

Запаси є важливою складовою ресурсного забезпечення і вагомим елементом у структурі оборотних активів будь-якого суб'єкта підприємництва, а від їх достатності залежить безперервність усіх циклів і процесів. «Головним аспектом, що гарантує успішне ведення бізнесу, виступає достатня кількість запасів у наявності підприємства. Якщо раціонально використовувати ці оборотні активи, здійснювати контроль за їх рухом, правильно вести бухгалтерський облік, можна досягти позитивного фінансового результату, що є на меті у більшості компаній» [4, с. 65].

«Основна причина, що обумовлює необхідність створювати матеріальні запаси є та, що в реальних умовах неможливо забезпечити сумісність моменту створення певного ресурсу з моментом його використання. Таким чином, створений ресурс до моменту його використання знаходиться у вигляді «запасу» [1, с. 104].

К. Багрій стверджує, що «матеріальні запаси створюються з метою сприяння: обслуговування споживачів (наявність запасів – важливий чинник утримування споживачів, пов'язаний з можливістю поставки продуктів у будь-який час); гнучкості виробництва (здатність швидко переходити на виробництво іншої продукції завдяки запасам, можливість задовольнити попит на продукцію, яка в даний час не виготовляється); визначеності виробництва (чим більш невизначена ситуація на ринку, тим більша необхідність страхування створенням резервних запасів); згладжування виробництва (здатність задовольняти попит у періоди максимального збуту